

Anna KORZENIOWSKA-BIHUN

KILKA SŁÓW O WSPÓŁCZESNYM DRAMACIE UKRAIŃSKIM

Wybór sztuk do antologii nowego dramatu ukraińskiego nie był łatwy. Wbrew pogładowi, pokutującemu od lat w ukraińskich kręgach teatralnych, że na Ukrainie nie ma dobrej współczesnej dramaturgii, liczba wartościowych sztuk, które pojawiły się w ciągu ostatnich kilkunastu lat, jest naprawdę imponująca. Ich stymulatorem bywa jednak nie tyle teatr, stroniący raczej od najnowszej rodzimej dramaturgii, ile wydawnictwa, portale internetowe i festiwale dramaturgiczne, prezentujące zróżnicowaną twórczość różnych autorów. Warto wymienić choćby kilka najważniejszych publikacji wydanych w tym czasie: dwie antologie młodej dramaturgii *U czekaliu teatru. Antolohija molodoji dramaturhiji* (Kijów 1998; W oczekiwaniu na teatr. Antologia młodej dramaturgii), *U poszukiwaniu teatru. Antolohija molodoji dramaturhiji* (Kijów 2003; W poszukiwaniu teatru. Antologia młodej dramaturgii) oraz *Strajk iluzji. Antolohija suczasnoji ukraińskoj dramaturhiji* (Kijów 2004; Strajk iluzji. Antologia współczesnej ukraińskiej dramaturgii), cztery tomy almanachu *Suczasnna ukraińska dramaturhija* (Współczesna dramaturgia ukraińska, 2005, 2006, 2006 i 2007), *13 suczasnych ukraińskich pjes* (13 współczesnych sztuk ukraińskich, 2013) in. W sieci można znaleźć przynajmniej trzy portale, które publikują współczesne sztuki ukraińskie: Dramaturgiczna Biblioteka Internetowa Centrum Sztuki Teatralnej im. Łesia Kurbasa (<http://kurbas.org.ua>), portal TEATRE (<http://teatre.com.ua>) i Dramaturh (<http://dramaturg.org.ua>).

Na Ukrainie organizowane są także różnego typu konkursy i festiwale współczesnej dramaturgii. Do najważniejszych należą: lwowski Konkurs Sztuk Ukraińskojęzycznych „Drama.UA”, kijowski Tydzień Sztuki Aktualnej i kijowska „Koronacja słowa”, w której konkurs dramaturgiczny jest jedną z sekcji. Na przełomie lat 2012/2013 odbywała się również ukraińska edycja konkursu dramatopisarskiego „Mówiąc o granicach”, organizowanego przez austriackie Federalne Ministerstwo Spraw Europejskich i Międzynarodowych. Przy braku pełnowymiarowych wystawień scenicznych częstą formą obcowania

ze współczesną dramaturgią stało się na Ukrainie publiczne czytanie dramatów, na którym opierają swój program m.in. wspomniane festiwale.

W październiku 2014 r. we Lwowie została uruchomiona Pierwsza Scena Dramaturgii Współczesnej „Drama.UA”. Jak na razie jest to jedyna na Ukrainie stała platforma poświęcona inscenizacjom współczesnej dramaturgii. Scena zainaugurowała swoją działalność szkicem przedstawienia *Zbombardowani* Sary Kane. W planach ma premiery spektakli i czytań scenicznych zarówno sztuk ukraińskich, jak i dramatów światowych, w tym także polskich. Premiera performatywnego czytania dramatu *Burmistrz* Małgorzaty Sikorskiej-Miszczuk odbyła się 6 listopada 2014 r.

Od czasu uzyskania przez Ukrainę niepodległości w 1991 r. radykalnie zmieniło się podejście twórców do teatru, a co za tym idzie, także do dramaturgii. Z jednej strony autorzy zostali pozbawieni państwowego wsparcia finansowego, którym cieszyli się w czasach radzieckich. Z drugiej jednak mogli wreszcie dotknąć tematów wcześniej niewygodnych czy wręcz zakazanych. Nowy dramat ukraiński zaczął się interesować historią, zwłaszcza tą przemilczaną, źle widzianą lub też swoiście traktowaną w ZSRR. Rozpoczęto reinterpretację niektórych wydarzeń, jak chociażby awarii elektrowni atomowej w Czarnobylu – *Zabłukani w tikiaczi* (Zagubieni uciekinierzy) Nedy Neždany i *Na początku i na końcu czasów* (*Na początku i naprykinci czasiw*) Pawła Arje. W innych opowiedziano po raz pierwszy na przykład o Wielkim Głodzie 1932–1933 – *Ziarnochraniliszcze* (Spichlerz) Natalii Worozbyt – czy o Ukraińskiej Powstańczej Armii – *Sława Herojam* (Chwała bohaterom) Pawła Arje, *Je w anheliw wid Łukawoho* Anny Bahrianej, *Stefko prodawsia mormonom* (Stefko sprzedał się mormonom) Jarosława Wereszczaka. Dramaturdzy powrócili do ikonicznych postaci ukraińskiej kultury, odzierając je z socrealistycznej patyny i proponując bardziej ludzkie, czasem ironiczne, czasem krytyczne spojrzenie na swych bohaterów. I tak Iwan Franko stał się protagonistą dwóch dramatów: *Tajna buttia* (Tajemnica istnienia) Tetiany Iwaszczenko i *Spowid’ z postamentu* (Spowiedź z piedestału) Aliny Semeriakowej, nad sylwetką Olhy Kobyłańskiej i Osypa Makowija pochyliła się czerniowiecka dramatopisarka Switłana Nowycka w sztuce *Ja utopylasia w tobi* (Utopiłam się w tobie), a wielki książę kijowski Włodzimierz I pojawił się w dramacie Ołeny Kłymenko *Swiatopolk Okajannyj* (Światopełk Przeklęty).

Zaczęto zwracać uwagę na wewnętrzne problemy bohaterów, pragnienie szczęścia i wolności, a także prawo do samostanowienia jednostki. Do łask powróciły formy literackie stłumione lub całkowicie wyparte przez obowiązujący poprzednio socrealizm. Pojawiły się dramaty surrealistyczne i postmodernistyczne oraz utrzymane w stylu teatru absurdu czy realizmu magicznego. Dramat stał się bardziej kameralny, wsłuchany w szepty i wpatrzony w półcień – poszukujący, eksperymentujący, zmieniający poetyki. Widoczne jest to w twórczości Wołodymyra Serdiuka (*Sestra*

Myłoserdna – Siostra miłosierna), Tetiany Kicenکو (*Bal betmeniw* – Bal batmanów), Nedy Neždany (*Kiedy powraca deszcz... – Koby powertajet'sia doszcz...*) i in. Akcja niektórych współczesnych sztuk rozgrywa się w odległych krajach lub w dawnych czasach. Odwołanie się do obcej rzeczywistości pozwala na uchwycenie przez autorów potrzebnego dystansu wobec istotnych dla nich spraw lub poszerzenie horyzontu poznawczego o doświadczenia innych kultur. W anglosaskich realiach zostały osadzone sztuki Łesi Dziuby *Prodana dusza* (Sprzedana dusza) i Serhija Łazy *Oce žyttia!* (Oto życie!), w polsko-francusko-ukraińskich Ołeha Mykołajczuka i Nedy Neždany *Onore, a de Balzac?* (Honore, a gdzie jest Balzac?), we francuskich *Asso ta Piaf, abo szcze odyn tost za Mermoza* (Asso i Piaf, czyli jeszcze jeden toast za Mermoza) Ołeha Mykołajczuka-Nyzowcia, a w starożytnych dramatach *Pamjati Halateji* (Pamięci Galatei) Ołeksandry Hromowej (Pohrebinskiej) oraz utwór *Chymerna Messalina* (*Kapryśna Messalina*) Nedy Neždany. Wśród ukraińskich sztuk są także takie, które nawiązują do znanych motywów europejskiej tradycji literackiej, jak chociażby wykorzystujący wątek Lenory utwór *Szynkarka* Switłany Nowyckiej.

Na Ukrainie pojawiła się również dramaturgia małych ojczyzn, którą reprezentuje na przykład Wira Makowij, osadzająca swą twórczość mocno w gwarze i pejzażu Bukowiny – ukraińskiego regionu, z którego sama pochodzi (*Diwka na widdanie* – Panna na wydaniu¹, *Buna*). Doniecki autor Ołeksij Rosycz opisuje realia życia górników w Donbasie (*Ostatnia szychta – Ostannij zabij*²). Ołeksandra Hromowa (Pohrebinska) jest natomiast uważną obserwatorką społeczności wielkomiejskich (*Dewjatyj misiacnyj deń – Dziewiaty dzień księżycowy, Ja znaju pjat' imen chłopczykiw* – Znam pięć imion chłopczyków, *Osinni kwity* – Jesienne kwiaty). Do autorów posługujących się własną specyficzną i bardzo charakterystyczną poetyką należą Łeś Poderwjanski (*Hamlet, abo Fenomen daćkocho kacapizmu* – Hamlet, czyli fenomen duńskiego kacapizmu, *Ruch žyttia, abo Dynamo* – Ruch życia, czyli Dynamo, *Soby* oraz *Nirwana*) i KLIM (...*pjesa Szekspira „12 NICZ” zibrana aktoramy dalekoji wid Anhliji krajiny, szo i ne znaly nikoly sliw Szekspira... – ...sztuka Szekspira „12 NOC” zagrana przez aktorów z dalekiego od Anglii kraju, którzy nie znali nigdy słów Szekspira...*).

Wyraźnie zaznacza się obecność dramaturgów, którzy często bezpardonowo i prześmiewczo traktują ukraińską politykę, ostro krytykując sposób przeprowadzania wyborów lub zachowanie skorumpowanych elit politycznych, np. Wołodymyr Kaniweć w sztuce *Chocz buty prezidentom* (Chcę zostać prezydentem), Walerij Herasymczuk – *Wybory bila paneli* (Wybory przy rynku), Anatolij Krym – *Żaba ekstremu* (Pragnienie ekstremy), Ołeksandr Irwaneć – *Małenka pjesa pro zradu dla odnijejy aktrisy* (Małutka sztuka o zdradzie na jedną aktorkę) czy Jewhen Markowski – *Partija* (Partia).

¹ Sztuka ta została omówiona w „Dialogu” 2013/7–8, s. 276–277.

² Sztuka ukazała się w języku polskim w moim tłumaczeniu: Ołeksij Rosycz, *Ostatnia szychta*, „Dialog” 2014/6, s. 111–144.

Wybuch protestów zimą 2013/2014 r., który Ukraińcy nazywają Rewolucją Godności, a także rosyjska aneksja Krymu i wojna na wschodzie Ukrainy nie zostały bez wpływu na współczesną dramaturgię ukraińską. Jeszcze w czasie trwania Euromajdanu Natalia Worozbyt wraz z grupą współpracowników organizowała różne spotkania i przeprowadzała wywiady z ludźmi po obu stronach konfliktu. Owocem pracy tej grupy stał się spektakl dokumentalny *Dzienniki Majdanu (Szcudennyky Majdanu)*, prezentowany m.in. w warszawskim Teatrze Powszechnym³. Sztukę o Majdanie napisała również Neda Neždana (*Potojbicz pekła – Po tamtej stronie piekła*). Reżyser teatralny Pawło Jurow, który prawie trzy miesiące spędził w niewoli u separatystów w Słowiańsku na wschodniej Ukrainie, napisał docu-dramat *Donbas, powstań! Baśń o Noworosji (Wstawaj, Donbas! Kazka pro Noworosiju)*⁴. Życie ludzi podczas wojny na wschodzie Ukrainy stało się tematem dwóch innych sztuk Natalii Worozbyt – *Sasza wyniesi musor (Sasza, wyrzuć śmieci)* i *Słoń, kotoryj goworit po-ukraiński (Słoń, który mówi po ukraińsku)*.

Mieliśmy pokusę, by niniejszą antologię dramaturgii ukraińskiej w całości poświęcić utworom o Majdanie i wojnie ukraińsko-rosyjskiej. Po burzliwych dyskusjach zdecydowaliśmy jednak, że umieścimy w niej dramaty niezwiązane z ostatnimi wydarzeniami i że mają one poruszać różne tematy w różnej stylistyce, a autorzy będą reprezentować młode i średnie pokolenie dramatopisarzy. Powód takiego wyboru jest prosty. Nasza antologia jest pierwszą, która ukazuje się w Polsce. W sposób naturalny powstała więc potrzeba, by z jednej strony zaprezentować jak największą gamę tematów i gatunków, a z drugiej strony, wsłuchać się w głos autorów, których działalność dramatopisarska zaczęła się rozwijać już w czasach niepodległej Ukrainy.

Mój wybór padł na trzy utwory: *Na początku i na końcu czasów* Pawła Arje, *Kiedy powraca deszcz...* Nedy Neždany i *Dziewiąty dzień księżycowy* Ołeksandry Hromowej (Pohrebinskiej).

Sztuka Pawła Arje to historia żony czarnobylskiej, ale opowiedziana nie z punktu widzenia tzw. likwidatorów katastrofy w elektrowni atomowej, lecz przez mieszkańców pobliskiej wsi, którzy nie potrafili się odnaleźć w innym miejscu i wbrew zakazom powrócili do domu. Utwór jest ostrą krytyką byłej ukraińskiej władzy, która zarówno kraj, jak i jego obywatele traktowała jak prywatny folwark. Sztuka Arje bez wątpienia należy do tych, w których przewidziano wybuch Euromajdanu, to znaczy, przewidziano taki stan, kiedy zdesperowane społeczeństwo ukraińskie zostanie doprowadzone do ostateczności. Zbieżność wydarzeń w jej przypadku jest wręcz nieprawdopodobna.

³ Polska prapremiera 24 X 2014, reż. Wojtek Klemm.

⁴ W Polsce prezentowana w postaci czytania performatywnego w ramach lubelskiego festiwalu „Konfrontacje” (19 X 2014) i w warszawskim Teatrze Powszechnym (29 X 2014).

Pierwsza publiczna prezentacja dramatu Pawła Arje (w postaci czytania performatywnego) odbyła się 23 listopada 2013 r. w ramach lwowskiego Festiwalu Dramaturgii Współczesnej „Drama.UA”. Dwa dni wcześniej, 21 listopada 2013 r., Ukraińcy dowiedzieli się, że prezydent Wiktor Janukowicz odłożył podpisanie umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską, co zapoczątkowało masowe protesty na Ukrainie. Widzowie opuszczający teatr po prezentacji sztuki wychodzili wprost na tłum młodzieży protestującej w centrum Lwowa. Teatralna opowieść o nadużyciach władzy zderzała się z rzeczywistym, fizycznym buntem przeciwko tym nadużyciom. *Na początku i na końcu czasów* to sztuka, którą w zależności od założeń interpretacyjnych, można traktować jako czysty realizm lub realizm magiczny.

Kiedy powraca deszcz... Nedy Neždany to realizm magiczny. Autorka na przykładzie małego, zastygłego miasteczka przedstawia stan absolutnej stagnacji społecznej, z której znudzonych i pozbawionych woli działania mieszkańców może wytrącić wyłącznie krwawa ofiara. Akcja sztuki rozgrywa się w bliżej niesprecyzowanej współczesności i w nienazwanej miejscinie. Bohaterowie, którzy stanowią miejscową elitę, zblazowaną i z nudów prowadzącą okrutne gry, to odbity w krzywym zwierciadle obraz ukraińskiego społeczeństwa, a właściwie jego pozbawionych empatii i solidarności społecznej wyższych sfer.

Dziewiąty dzień księżycowy Ołeksandry Hromowej (Pohrebinskiej) jest natomiast bezpretensjonalną komedią, w krytyczny, ale jednocześnie ciepły sposób, przedstawiającą skomplikowane relacje panujące w jednej ze współczesnych kijowskich rodzin. Autorka zgrabnie opisuje stan świadomości wielkomiejskiego inteligenckiego środowiska, wykorzystując przy tym dowcipne i inteligentne dialogi.

Każda z wybranych przeze mnie sztuk jest inna, napisana z innym temperamentem i odnosi się do innych zbiorowości: wsi, prowincjonalnej miejsciny, wielkiego stołecznego miasta. Razem jednak tworzą zbiorowy portret ukraińskiego społeczeństwa – tego sprzed Majdanu 2013/2014. Jak wygląda ono po Majdanie, pokażą sztuki, które właśnie powstają...